

Den Ekonomiska Sidan

Jordbrukets miljoner

Kan vi bygga billigare?

Organisationer och inkomstfördelning

Vem äger bolagen?

1947 års mångbesjunga jordbruksprogram innehöll som en central punkt att jordbruksbefolkningens levnadsstandard skulle höjas. Inkomstklyftan mellan jordbrukare och andra grupper skulle utjämnas. Det var ett vettigt program, tyckte de flesta, men nu har många örjat dra öronen åt sej. Ty, säger de, den där klyftan är utjämnad nu. Det fanns alltså ingen anledning att förbättra jordbruksbefolkningens arbetsinkomster, när senaste kalkylen gjordes upp i februari. Jordbrukarna invänder givetvis att klyftan fortfarande existerar. Det nämnerade grälet slutade också i en kompromiss, där ingen var nöjd.

Det här hände: jordbrukets totalalkyl för produktionsåret 1954—55 (1/9 1954—31/8 1955) slutade i ett överskott på 140 milj. innan hänsyn tagits till höjningen i arbetskostnaderna. Därifrån drogs 25 milj. för lönehöjningar till lantarbetarna. De fick enligt löneavtalet en höjning på 5 procent. En motsvarande löneförbättring för jordbrukarna skulle ha givit dem 95 milj. och en stor del av grälet avsåg just att klargöra om jordbrukarna skulle få en sån höjning. Så blev det inte. Av de 140 milj. användes nämligen 57,5 till prissänkningar. Återstod 82,5 milj., varav lantarbetarna alltså fick 25. Resten, 57,5 milj. gick till jordbrukarna själva.

I den heta debatten kring denna uppgörelse har det ofta framhållits att jordbrukarna och lantarbetarna inte ska ha lönehöjning när stora löntagargrupper fått klara sej utan. Men om man accepterat dels att jordbruksbefolkningens standard är lägre än den övriga befolkningens och dels att man ska söka ordna till en utjämnning, då blir det argumentet mindre intressant. På vissa håll har det också sagts att det är ovanligt lämpligt att passa på och hjälpa upp jordbruksbefolkningen när de övriga grupperna i samhället står stilla. Det underlättar — antar man — utjämningsprocessen.

Men existerar klyftan fortfarande? Tja. Socialstyrelsens konsumtionsundersökning visade att konsumtionen i lantbrukarhushållen genomsnittligt uppgick till 11 300 kr mot 9 700 i övriga jämförbara hushåll. Det blev naturligtvis använt som slagträ i debatten, tills nåt ljushuvud upptäckte att siffrorna *inte* är jämförbara, bl.a. därför att det vanligen finns fler personer i lantbrukarhushållen. Det saknas inte undersökningar för övrigt, men båda sidor tycks lida brist på verkligt effektiv ammunition i denna fråga. Det är beklagligt, eftersom problemet har så stor betydelse för vår jordbrukspolitik. Nu får vi nöja oss med att konstatera att det inte är nån konst att föra respektiveringande resonemang till försvar för båda ståndpunkterna.

Efterfrågan på jordbruksprodukter har stagnerat. Vi producerar mer jordbruksvaror än vi behöver. Produktion och produktivitet växer hastigt. Det är naturligt att konsumenterna frågar sej varför produktionsöverskottet

inte kan användas till kraftiga prissänkningar. Det traditionella svaret är att då sjunker jordbruksbefolkningens levnadsstandard.

Trots allt börjar nog konsumenterna vänta sej en grundlig omprövning av den nuvarande jordbrukspolitik. Det är liksom nåt galet nånstans. Kärnfrågan är givetvis hur många jordbrukare vid vilka jordbruk som ska få »samma standard». Det problemet måste lösas på lång sikt genom principåtgärder. Under tiden är det skäligen onyttigt att gräla om miljoner varje gång den där kalkylen görs upp, även om det kan hålla andarna vid liv. Insatt i sitt rätta, stora sammanhang är jordbrukspolitik en fråga om miljarder.

*

För att bygga mer måste vi bygga billigare. Den satsen har predikats intensivt under de senaste månaderna. Diverse institutioner — från myndigheter och politiska partier till veckotidningar — experimenterar med olika metoder för att sänka byggnadskostnaderna. Det målet kan nås bl.a. genom minskade krav på bostadsstandard, har det sagts. Den som bor i ett hus utan parkettgolv bor billigt. Och att han överhuvud taget kunnat få en bostad beror på att de låga byggnadskostnaderna tillåtit en ökad lägenhetsproduktion.

Det är glädjande att folk arbetar för att ge oss fler och billigare hus. I det sammanhanget är det naturligt att den bostadsstandard vi nu har inte accepteras som en självklarhet. Lika tydligt är att det är bostadskonsumenter som bör avgöra om lägenheterna ska förses med parkettgolv eller inte. Det är alltså konsumenterna som ska väga pris mot kvalitet. Marknadsundersökningar för att få reda på konsumenternas önskemål blir därför nödvändiga.

Möjligheterna att minska kostnaderna genom att sänka bostadsstandarden har nog ofta överdrivits i den allmänna debatten. Det har på många håll ansetts nästan axiomatiskt att väsentliga besparingar kan nås också genom tämligen blygsamma ingrepp i lägenheternas utrustningsstandard. Tyvärr är det knappast så. Olle Engkvist och Byggnadsentreprenörföreningen hör till dem som forskat i saken. De har funnit att även om man härjar hänsynlöst i bostadshusen — tar bort parkett, rostfritt, sopnedkast, badrumskakel, kylskåp etc. — så skulle hyran för en tvårummare bara sjunka 2—300 kr per år. Förklaringen är att sänkt standard visserligen minskar materialkostnaderna men inte arbetskostnaderna, som t.o.m. i vissa fall kan öka. Det är också väsentligt i sammanhanget att byggnadskostnaderna — dvs. ränta och amortering — inte uppgår till mer än ungefär hälften av hyrorna. Det är alltså förståndigt att se litet kyligt på standardsänkningen. F.ö. skulle en sån kunna medföra sociala olägenheter och vi vill inte riskera att få en bostadslum här i landet.

Det tråkiga när det gäller möjligheterna att sänka bostadskostnaderna är att det knappast finns nåt enkelt sätt att radikalt skära ner hyrorna. På det här området är det de många bäckarna som gör den stora ån och en förnuftig standardsänkning kan ha sin betydelse i sammanhanget. Men vill man komma nånstans måste man angripa alla posterna i hyreskalkylen.

Man borde exempelvis undersöka om det går att över-

föra arbetet från byggplatsen till industrierna i större utsträckning. Ett projekt som lagts fram av arkitekt Hans-Ancker Holst grundar sej just på principen att arbetet på byggplatsen ska förenklas, bl.a. genom att fabriksstillverkade väggelement används. Det gäller också att komma från alla de oformligheter som nu präglar löneförhållandena i byggnadsbranschen, så att rationaliseringen inte hindras av dylika skäl.

Ibland verkar det som om man föreställde sej att stor-drift på byggområdet skulle vara lösningen på problemet. Men vad själva byggandet beträffar finns det i själva verket inget material som talar för att kostnaderna per lägenhet skulle sjunka vid produktion i stor skala. Det kan bero på att arbetstekniken ännu så länge är mycket hantverksmässig och ännu inte hunnit anpassa sej efter storproduktionens förutsättningar. Det är också möjligt att små byggplatser erbjuder vissa organisatoriska fördelar. Undersökningar som Statens Nämnd för Byggnadsforskning har gjort tyder nämligen på att den mindre byggmästaren, som bygger ett eller några få hus om året, är synnerligen effektiv.

*

Intresseorganisationerna bland tjänstemän, arbetare, jordbrukare etc. har varit av stor betydelse i samhällslivet och då kanske särskilt för inkomstfördelningen. Det tror vi i allmänhet. Det vore ju dystert om inrättningar som vi ägnar så mycken tankeverksamhet — om inte annat — bara har haft begränsat inflytande. Och organisationerna själva är övertygade om att de spelat stor roll — det är riskabelt att fråga en föreningsfunktionär om hans organisation kunnat medverka till att medlemmarna fått en större del av kakan. Folk i allmänhet är nog benägna att hålla med föreningsfunktionären och tro på organisationernas stora betydelse. Edmund Dahlströms attitydundersökning »Tjänstemännen, näringslivet och samhället» visade ju också att mycket få anser det vara framför allt den privata företagsamhetens förtjänst att de bredare lagrens levnadsstandard höjts de sista 50 åren; mer än hälften av arbetarna anser att standardhöjningen beror på arbetarrörelsens insatser och av tjänstemännen — även högre — tror bara ett tiotal procent att den privata företagsamheten spelat största rollen.

På lång sikt har organisationerna emellertid inte påverkat inkomstfördelningen, hävdar den amerikanske nationalekonomen Kenneth Boulding i en intressant och läsbar bok, *The organizational revolution* (New York 1953. Harper. 3¹/₂\$). Bouldings resonemang är inte nytt; i själva verket har denna något syrliga bedömning av organisationernas insatser på detta område slagit igenom på lärobokstadiet. Men det fläktar så pass friskt kring Boulding att han är värd uppmärksamhet och dessutom tillför han debatten en del nya synpunkter.

Boulding säger att vad som verkligen har påverkat inkomstfördelningen det är inflationer, deflationer och beskattning, vilka endast indirekt sammanhänger med organisationernas verksamhet. Det finns en del amerikanskt material som stöder åsikten att fackföreningarna under vissa perioder — särskilt då medlemsantalet ökat kraftigt — kunnat medverka till en höjning av medlemmarnas realinkomster. Men på lång sikt är det synnerligen osäkert. Under årens lopp har exempelvis de icke fackföreningsanslutna arbetarnas löner ökat ungefär lika hastigt som fackföreningsmedlemmarnas. Jordbruksorganisationerna kunde trots stora ansträngningar efter trettiotalets depression inte uppnå inkomstförbättringar förrän den industriella expansionen och inflationen kom

under kriget. Den amerikanska arbetarrörelsen har expanderat kraftigt mellan 1933 och 1950 men arbetarnas andel av nationalinkomsten har sjunkit under samma tid under det att företagsvinsterna ökat. Detta är några exempel bland många.

Boulding betraktar själv sitt resonemang med viss försiktighet och det är nog befogat. Man kan f.ö. fråga om hans synpunkter gäller i lika hög grad hos oss eller om de är specifika för amerikanska förhållanden. Ett alldeles definitivt svar kan väl inte ges, men en undersökning som utförts vid Industriens Utredningsinstitut visar att lönernas andel av nationalinkomsten varit ungefär konstant. Det är väl vidare relativt klart att jordbruksorganisationerna här i landet betytt en hel del för inkomstfördelningen.

*

Vem äger aktiebolagen och vem leder dem? I USA är det i hög grad skilda personer vad de större företagen beträffar och det har varit ett livligt diskuterat problem med viktiga politiska och ekonomiska aspekter. Företagspolitikens utformning ligger i händerna på en liten grupp personer — vanligen styrelsen — som utan större aktieinnehav skaffat sej stort inflytande, bl.a. genom fullmaktsröstning vid bolagsstämmorna. Den stora mängden ägare klipper kuponger, det är allt. Situationen har beskrivits som en förskjutning av makten från ägarna till tjänstemännen.

Problemet existerar tydligen som regel inte i Sverige. Här verkar det i stor utsträckning vara så ordnat att företagsägarna också är företagsledare. Det säger upp-salalicientiaten *Gunnar Lindgren*, som redogjorde för företagsledarnas förmögenheter i Industrias februarinummer. Nu har han räknat efter bl.a. hur många som deltar i svenska bolagsstämmor, funderat kring resultatet och publicerat det i den tyska tidskriften *Weltwirtschaftliches Archiv* (1953:2). Deltagandet i bolagsstämmorna använder han för att belysa maktfördelningen i företagen.

Enligt 1945 års folkräkning finns det ungefär 165 000 aktieägare i Sverige, fördelade på ca 20 000 bolag. Värdet av aktierna — 5,5 miljarder — är långtifrån jämnt fördelat mellan aktieägarna; det är tvärtom koncentrerat till nästan ett fåtal. De 11 000 största aktieägarna, som investerat minst 100 000 kr var i aktier, äger förmögenheten ungefär två tredjedelar av de totala privatägda aktievärdena.

Den ägande funktionen tycks som sagt hänga intimt samman med den ledande i de flesta svenska bolag, vilket bl.a. beror på den stora procenten familjebolag småföretag. En skilsmässa mellan dessa funktioner är ju närmast trolig i de mycket stora företagen, där aktieägarna är många och äger småposter. I sådana fall kan det givetvis bli svårt eller omöjligt för den enskilde aktieägaren att påverka bolagets politik, att »leda» det genom att delta i handuppräckningen på stämmorna. Lindgren har plockat ut aktiebolag med mer än 500 anställda, dvs. drygt 200 stycken. Dessa företag — 1 procent av totala antalet aktiebolag — svarar för ungefär fyra sjundedelar av sysselsättningen i aktiebolagen! Även i dessa förhållandevis stora företag är ägareförhållandena i ett stort antal fall sådana att det vore missvisande att tala om »försvagat» eller »utspritt» ägande. Aktieägarna är alltså relativt få: inte ens i de större företagen kan man enligt Lindgren vänta att aktiemajoriteten som regel är spridd över mer än 10 personer. Materialet förefaller däremot tyda på att i de börsnoterade bolagen aktieägandet är mera spritt.